

Манастир Подмалинско код Шавника

СЛОБОДАН С. РАИЧЕВИЋ

Манастир Подмалинско, са црквом посвећеном арханђелу Михаилу, смештен је на десној обали речице Буковице, на око три километра низводно од села Тушине у Дробњацима. До манастирског локалитета може се доћи из два правца: асфалтним путем од Буана преко Тушине и од Шавника. Осим податка да је „Подмалинско стари манастир у Дробњацима који није проучен“, што наводи В. Петковић у свом *Прегледу црквених споменика*¹, у изворима и литератури о манастиру се не може наћи ништа више.

Над самом речицом, на питомој заравни, саграђен је манастир чија црква, иако незаштићена, и данас одолева времену. У близини храма, са северне стране, стоје развалине зграда које су припадале манастирском комплексу. Њихово стање говори, поред осталог, да је манастир давно опустео. Од свих манастирских објеката једино се у целини црква сачувала.² Она је споља дугачка око шеснаест и по, а широка око седам и по метара.

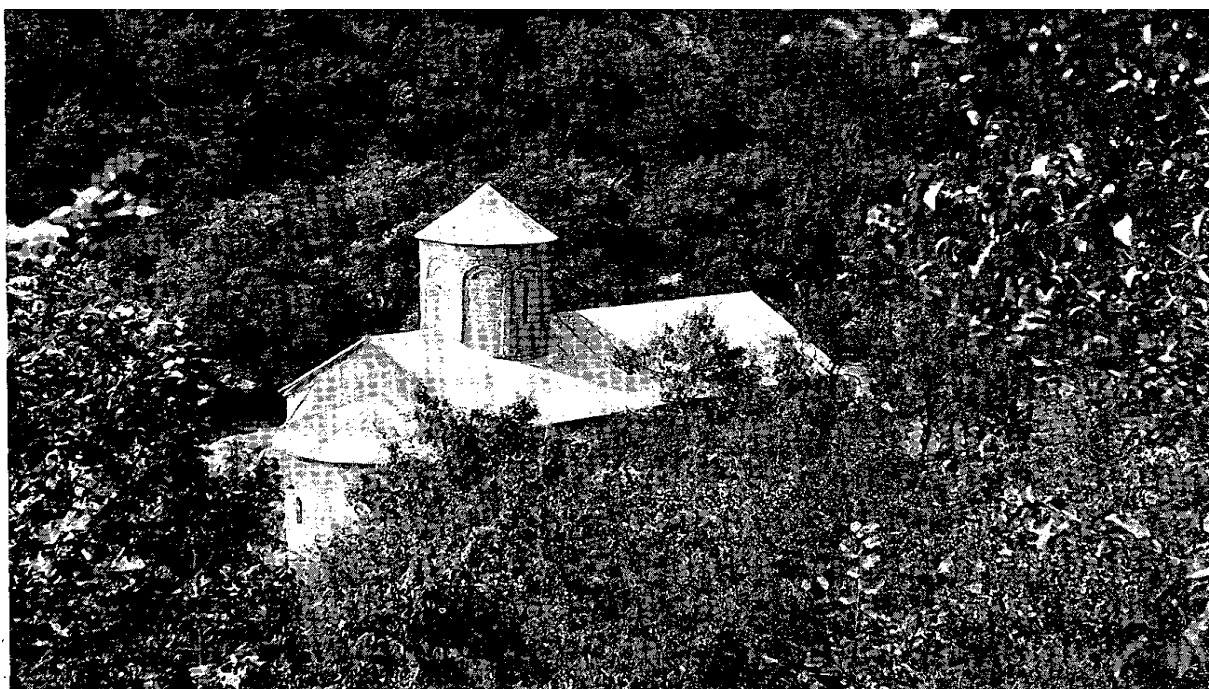
Црква св. арханђела Михаила је правоугаона, једнобродна грађевина која се са источне стране завршава широком полукружном апсидом. Грађевина је подужно засведена бачвастим, у темену благо преломљеним сводом. Он лежи на пет попречних сводних ојачавајућих лукова, који искачу из равни свода. Цео свод с попречним ојачавајућим луковима, ослања се на подужне зидове, који су са унутрашње стране ојачани са по пет пари прислоњених лукова неуједначеног распона. Сводни склоп заштићен је поцинкованим лименим

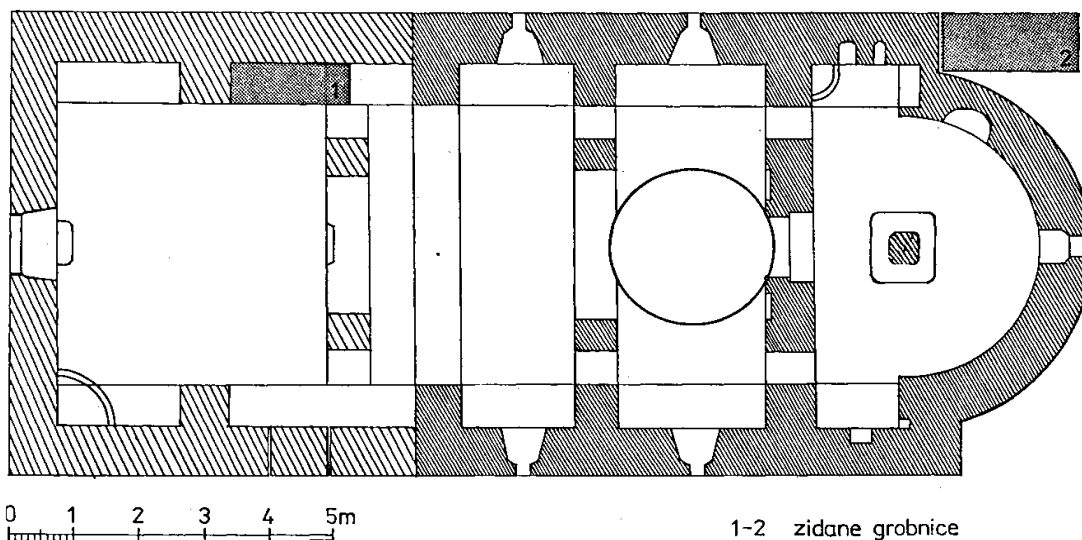
¹ В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 258.

² Први пут сам посетио ову некадашњу дробњачку светињу 1973, а, други пут 1983. године. Упоређујући белешке од пре десет година са стањем у коме се сада споменик налази, закључио сам да се на њему не виде битније промене и поред тога што је у међувремену подручје СР Црне Горе у неколико наврата погађао разоран земљотрес.

Сл. 1. Подмалинско, поглед са североисточне стране
(фотографија из 1973. год)

Fig. 1. Podmalinsko, vue du nord-est (photographie de 1973)

Цртеж 1. Црква манастира Подмалинско, основа

Dessin 1. Eglise monastique de Podmalinsko. plan

прекривачем. Из свода цркве израња кружно кубе засведено калотом. На његовом тамбуру су четири узана прозорска отвора, управљена према главним странама света. Купола се ослања на четири слободна ступца, од којих је источни пар доњим делом утопљен у масу зидане олтарске преграде. Прелаз из квадратне у кружну основу куполе изведен је помоћу пандантифа.

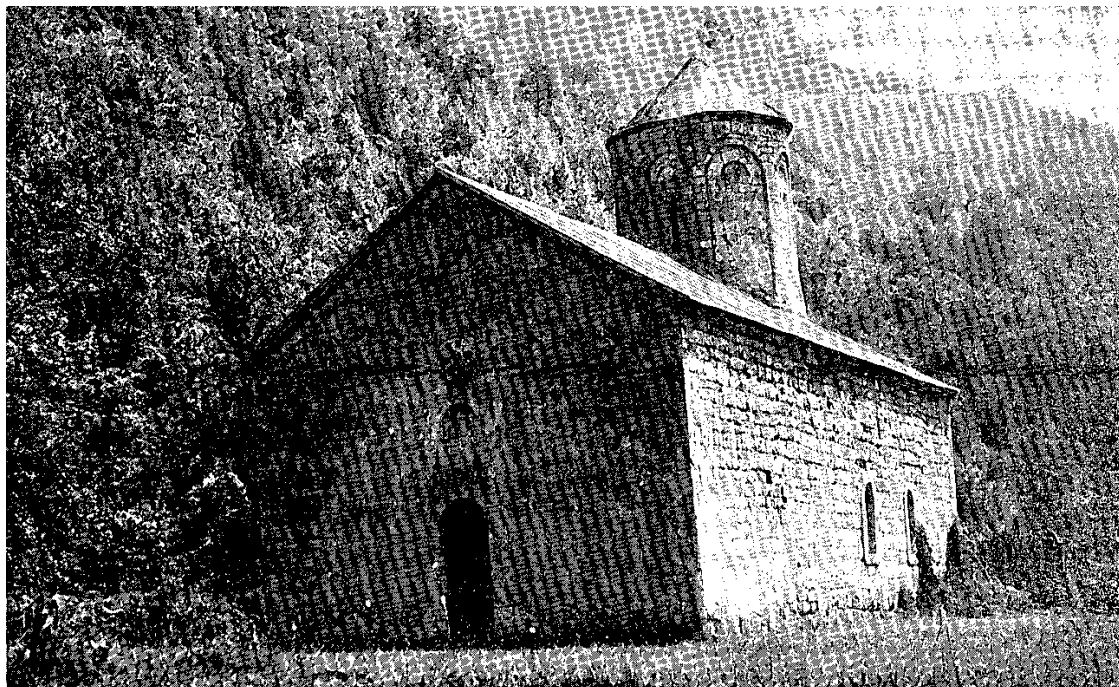
Улаз у храм саграђен је на средини западног зида и лучно је засведен. Изнад улазних врата налази се лунета, а повише ње окулус-звезда. На подужним зидовима храма, тј. наоса, саграђена су по два прозора, оперважена профилисаним гредима и лучно засведена. На средишњем делу олтарске апсиде налази се прозор идентичан оним на подужним зидовима. Раније је постојао и један улаз на јужном зиду припрате, али је зазидан.

С обзиром да сада спољне зидове храма не заклања никаква фасадна оплата, јасно се види да је грађевина цела зидана ситом, тј. седром, веома цењеним грађевинским материјалом у средњем веку. Под, тј. патос, налази се у истој равни у свим деловима храма, а чине га неуједначени квадери од сиге. Обилно коришћење овог грађевинског материјала било је могуће јер је, чини се, допремано из оближњег мајдана, на шта указују трагови сиге у кориту овдашње речице Буковице. Зидне површине унутрашњег дела храма омалтерисане су и пређене кречним белилом. На североисточном ступцу који подупиरे куполу, на површини са западне стране разазнају се сликани обриси попрсја непознатог светитеља. Трагови зидног украса могу се уочити и

на источном пиластру, на јужном зиду, до иконостаса, где су сачувани фрагменти бордуре. Ови делови живописа сведоче о постојању зидног сликарства у цркви манастира Подмалинске. Сондажна испитивања осталих зидних површина и скидање кречног премаза у цркви можда би открило зидно сликарство које би пружило драгоцене податке о манастиру и његовим везама с познатим духовним и културним средиштима Рашке или приморја, с којим су прваци племена Дробњака³ успостављали веома живе контакте.

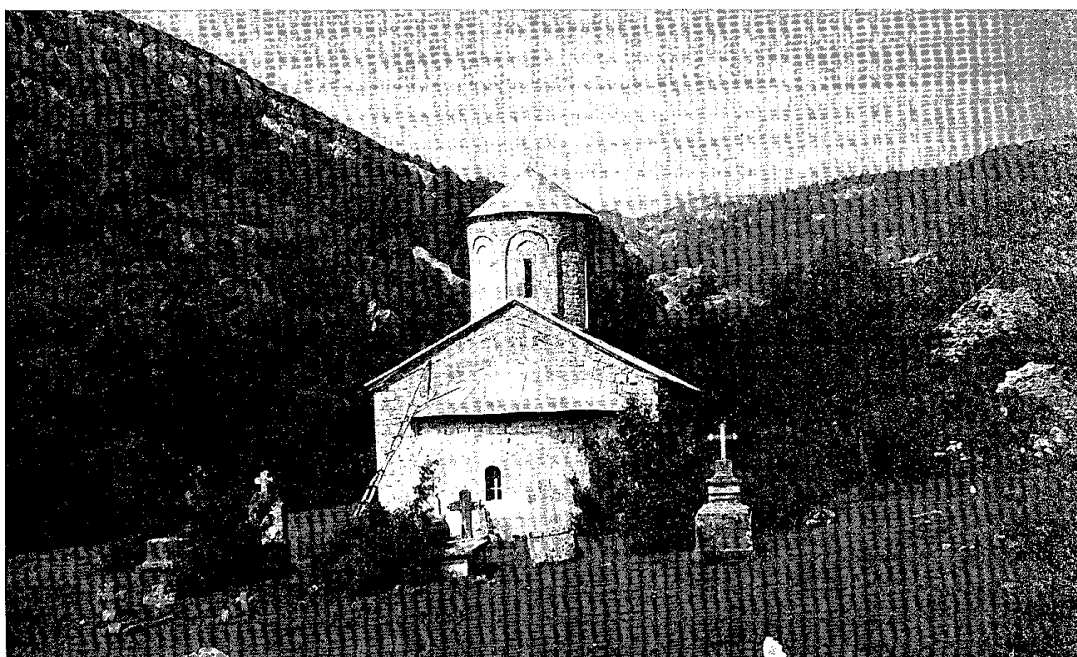
У архитектонском погледу, црква манастира Подмалинско није у целини сачувала свој првобитан изглед (црт. 1). И површним увидом може се запазити да је доживела извесне преправке. Преправке су вршене нарочито у унутрашњости цркве. Археолошка истраживања једино би пружила доказе који би, можда, битно изменили предложено просторно решење основе храма (црт. 1). До тада можемо само претпостављати ком је типу припадала првобитна црква у њену величину. Засад се уочава да је накнадно саграђен западни зид наоса. Он одудара од просторног решења храма, и лако се запажа да је нарушена логична целина првобитног склопа грађевине. Он је подигнут у вертикалној оси темена другог пара прислоњених лукова на подужним зидовима са западне стране. На овом накнадно саграђеном зиду налазе се три лучно засведена пролаза, од којих је средњи шири и виши од бочних. У

³ О племену Дробњака и другим уп.: С. Раичевић, *Племена на подручју старе жупе Оногошт у средњем веку и у турском периоду*, Зборник радова Наставничког факултета, бр. 1 (Никшић 1977) 187.

Сл. 2. Подмалинско, поглед са југозападне стране (фотографија из 1973)

Fig. 2. Podmalinsko, vue du sud-ouest (photographie de 1973)

Сл. 3. Подмалинско, поглед са источне стране (фотографија из 1973)

Fig. 3. Podmalinsko, vue de l'est (photographie de 1973)

Сл. 4. Подмалинско, унутрашњост цркве, поглед на зидани иконостас и апсиду (фотографија из 1983. године)

Fig 4. Podmalinsko, intérieur de l'église, vue de iconostase en maçonnerie et l'abside (photographie de 1983)

припрати уза северни зид, у подножју другог прислоњеног лука, налази се омалтерисана гробница, полуобличастог профила. Њена дужина је два метра, а ширина и висина су приближно исте и крећу се око 40 cm (црт. 1). Стиче се утисак да гробница није отворана. У њој је сахрањена непозната особа, нема сумње нека значајнија личност за историју овог манастира. Није искључено да у гробници почива ктитор, ако не првобитног храма, оно бар обновитељ или пак неки знаменитији првак племена Дробњака. Археолошко проучавање ове и других гробница које се налазе поред цркве можда би бацило нову светлост на историју манастира и тог краја.

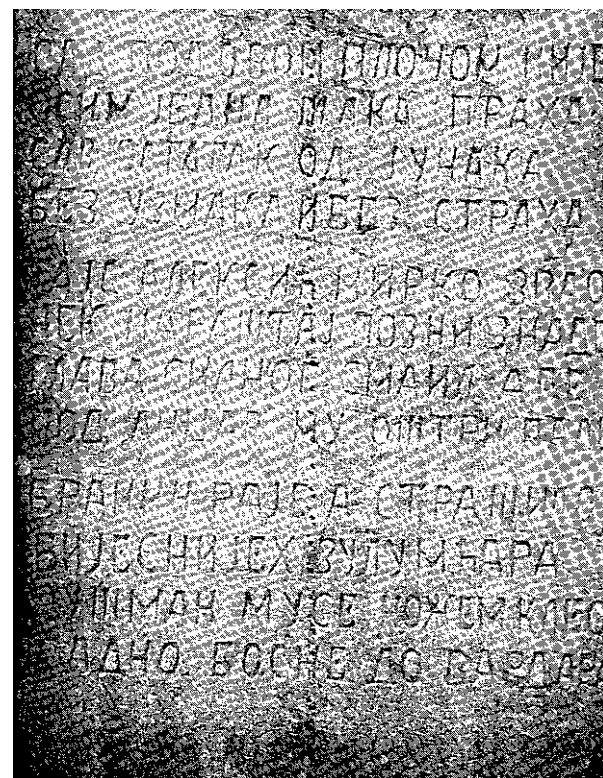
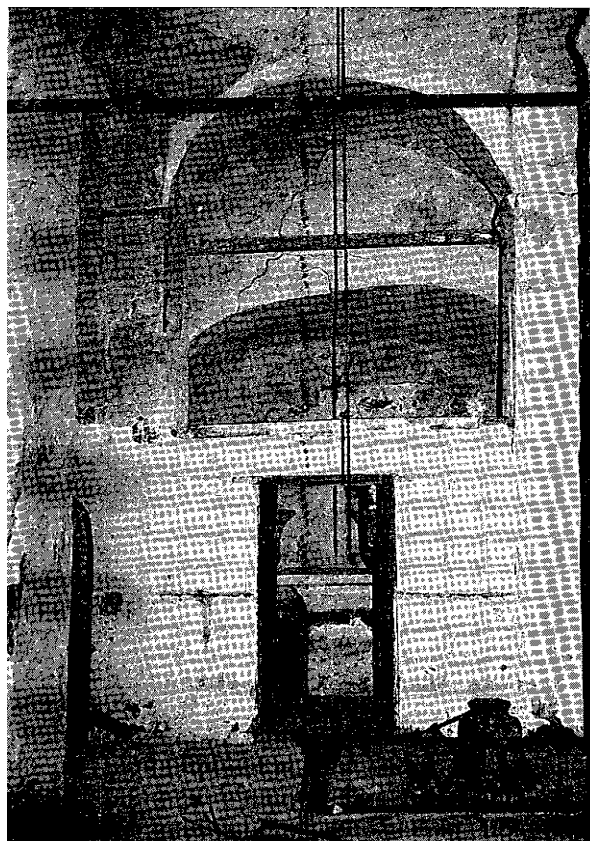
У храму св. арханђела Михаила сада нема никаквих црквених предмета, нема књига ни сасуди, изузев што се на неодговарајућем месту у наосу, на поду, уза зидани иконостас, сада „одмара“ велико бронзано звоно, направљено, како то говори натпис на њему, 1886. године у Италији, у познатој радионици „Deposito bronzi di F^o Zanutti in Trieste“. Супротно од овог натписа, на другој страни звона, изливен је рељефни ћирилски текст који помиње ктитора, а он гласи: „ПРИЛАЗЕ ЈЕРЕЈ МИНКО ТРЕБЕШАНИН ХРАМУ СВЕТОГА АРХАНЂЕЛА ПО МАЛИНСКО“.

У непосредној близини цркве, са источне стране, налази се десетак надгробних споменика зараслих у шипражје. Један међу њима карактеристичан је по томе што је највећи и, посебно по уклесаном гробном натпису. Реч је о надгробном споменику познатом херцеговачком и црногорском јунаку МИРКУ АЛЕКСИЋУ, човјеку који је посјекао главу Смаил-аге Ченгића. О томе говоре стихови црногорског књаза Николе Петровића, ћирилицом исписани на споменику, а они гласе:

„Сад под овом плочом није осим
једна шака праха сав остатак од
јунака без узмака и без страха тајс
Алексић Мирко звао нек нараштај
позни знаде глава силног Смаил аге
под андар му оштри паде бранич раје
а страшило бијеснијех зулумћара
душман му се ножем клео са дно
Босне до Вардара“.

Ови стихови уклесани су на камену правоугаоне површине који је уграђен у бетонску масу с источне стране овог надгробног споменика.

Кад је манастир основан и ко га је подигао на скровитом и релативно питомом месту овог краја⁴, тешко је утврдити. Већ је истакнуто да о њему историјски извори ћуте. Судећи по предању које и данас живи у народ-

Сл. 5. Подмалинско, натпис на гробу Мирка Алексића (фотографија из 1983) Fig. 5. Podmalinsko, inscription sur le tombeau de Mirko Aleksić (photographie de 1983)

ној успомени, манастир потиче из периода Немањића.⁵ С обзиром да се налази у бившој земљи Херцеговој и да грађевина поседује висок у темену преломљени бачвасти свод, ова црква као да се придружује низу споменика из XV века на којима је дошло до прожимања византијске концепције простора и западњачких градитељских утицаја, пре свега готичког стила. У сваком случају, оснивање и подизање манастира збило се у средњем веку, мада он, чини се не одражава сасвим свој првобитан изглед, јер су у више махова вршене обнове. Код племена овог краја свежа је успомена на подухват обнове манастира који је предузео калуђер Јањушевић 1908. године. Можда је тада саграђен зид, тј. измакнут порушени зид помеђу наоса и припрате. По свој прилици, тада је замењен кров од шиндре поцинкованим лимом, који и данас штити грађевину од прокишњавања.

Судећи по неким архитектонским решењима примењеним на храму у Подмалинску, као што су зидани иконостас, купола и слободни ступци на које се она ослања, произлази да су то конструктивна решења, уобичајена за нашу црквену архитектуру средњег века, нарочито испољена на споменицима Милутинова времена. Грађевински материјал којим је у целини саграђена црква је такозвана сига, која се редовно употребљавала у средњовековном српском градитељству. Тим захвалним грађевинским материјалом засидани су Сопотани, Градац, Ариље, репрезентативни споменици рашке школе. Овим порозним кречњаком, нарочито због његове лакоће, обично су грађене сводне зоне код свих српских цркава средњег века и турског периода. Исто тако, зидане олтарске преграде стара су појава, источњачког порекла, нарочито изражена на споменицима из прероманичког и романичког раздобља, а у православној архитектури спорадично негована кроз цео средњи век. Стога то што црква св. арханђела Михаила има зидани иконостас, и на њему са стране царског пролаза, правоугаона удубљења, без сумње намењена слободним иконама или зидним сликама, није усамљена појава. Напротив, зидани иконостаси у православним црквама у Босни и Херцеговини доста су чести. Поред Херцегове (Шћепанове) цркве под Соколом на Шћепан пољу и цркве у селу Поблаћу на Лиму, зидане иконостасе имају и цркве у Житомислићу, Рмњу, Добруну и Плани.⁶ У извесном смислу уочљива је стилска блискост архитектуре цркве манастира Подмалинско са српским средњовековним споменицима. Те сличности испољене су у појединостима на неким деловима грађевине. Слепе аркаде и плитке лезене на спољној страни тамбура кубета и звездаста розета на западном прочељу подвлаче блискост са споменицима рашке и моравске школе. Слободни ступци који придржавају куполу цркве у Подмалинском карактеристичан су конструк-

тивни елемент, који је примењен у неким Милутиновим споменицима из првих деценија XIV века (Старо Нагоричино, Грачаница). То упућује на помисао да је Подмалинско настало у првој половини XIV века. Ипак, то не би могао бити поуздан метод датовања, јер, с друге стране, неке друге појединости Подмалинског, као што је његова купола, која непо-средно израња из крова, карактеристика многих цркава које се срећу на овом подручју (Довоља на Тари, црква у Тушини, црква на Дужима, црква у Петњици, и др.), по свој прилици, су резултат утицаја који је доспео у ове крајеве из приморја. Такво куполно решење примењено је на цркви св. Луке у Котору из XII века као и на многим сеоским црквама из турског периода које су сачуване на подручју Грбља и Боке, што је својеврсна потврда о пореклу овог типа куполног решења у дробњачком крају, где се одомаћио посредством приморских мајстора.

Црква манастира Подмалинско по свом куполном и просторном решењу веома је слична храму манастира у Довољи на Тари, који је већ постојао 1513. године. Храм у Довољи разликује се од цркве у Подмалинском по томе што куполу у Довољи придржавају пиласстри прислоњени уз подужне зидове. У свему другом њихова сличност је толика да нас наводи на помисао да су обе дела истих градитеља и поручилаца уједначених естетских прохтева и материјалних могућности.

Имајући у виду стилске и градитељске карактеристике испољене у архитектури цркве св. арханђела манастира Подмалинско, са доста вероватноће може се претпоставити да је ово манастирско средиште утемељено пре коначног пада српских земаља под Турке. Иако споменик није репрезентативан и имајући у виду чињеницу да је реч о подухвату верске природе чије подизање није било могуће у време после губљења независности, тј. у

⁴ Манастир је заклоњен високим литицама које образују кањон реке Буковице. На том плодном земљишту успешно рађа и данас континентално воће, што нас уверава да је некад овај манастир имао узорну економију.

⁵ Предање које живи у народу овог краја забележио сам у селу Тушини августа 1973. године, а саопштио ми га је, сада већ покојни Блажо Церовић, и оно гласи: „По причању његових предака манастир Подмалинско је из периода Немањића. У историји племена Дробњака имао је врло значајну улогу, јер је у Подмалинску утемељена прва школа у дробњачком крају. Један од заслужних даскала, учитеља који је обучавао писању и читању припаднике племена ускока, био је калуђер Ранковић". Наш саговорник истакао је и заслуге калуђера Јањушевића, који је 1908. године из темеља обновио опустео и запуштен манастир.

⁶ З. Кајмаковић, *Зидно сликарство у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1971, 57, нап. 143.

⁷ Упор.: В. Р. Петковић, *нав. дело*, сл. 299.

време робовања Турцима⁸, стиче се уверење да је градња манастира отпочела најраније по распаду Српског Царства, у сваком случају манастир је саграђен пре 1465. године, односно пре коначног пада највећег дела Херцеговине под Турке.

Овом, не без значаја, историјском и културном средишту племена Дробњака вредело би, напokon, посветити дужну пажњу. Нема сумње да би археолошко истраживање локалитета обогатило историју овог споменика и овог краја. С друге стране, манастир Подмалинско

налази се у непосредној близини Националног парка „Дурмитор“, па и због тога не би било сувишно његово темељније испитивање и заштита. Једино би тако постао споменик који би се као значајан чинилац активно укључио у туристичку понуду парка.

⁸ Турске власти нису се противиле да се поправљају и обнављају цркве ако су постојале „од старине“. У свим дозволама које су турске власти издавале редовно се упозоравало да се цркве приликом обнове никако не могу увећати. О томе вид.: С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557—1614*, Нови Сад 1965, 46.

Le monastère de Podmalinsko, près de Šavnik

SLOBODAN S. RAIČEVIĆ

Le monastère Podmalinsko et son église dédiée à l'Archange Michel se trouvent sur la rive droite de la petite rivière Bukovica, à 3 km en aval du village Tušine, dans la région de Drobñaci, non loin du parc national du Durmitor. Le monastère n'a pas fait l'objet d'études.

L'église monastique est longue de 16,5 m et large de près de 7,5 m. C'est le seul des bâtiments monastiques qui ait été conservé dans son ensemble. Il s'agit d'une église à une nef et à une coupole, avec une abside demi-circulaire sur le côté oriental. Sa voûte en berceau se transforme au sommet en un arc tudor. Les murs les plus longs sont renforcés, du côté intérieur, par cinq paires d'arcs adossés, d'amplitude variée. La coupole de l'église repose sur quatre piliers dégagés dont ceux de l'Est s'enfoncent dans la masse de la cloison en maçonnerie qui sépare la nef du sanctuaire. La transition entre le plan carré et le plan circulaire est effectuée au moyen de pendentifs. Au-dessus de la porte d'entrée, dans le mur occidental, est pratiquée une niche,

surmontée d'un oeil-de-boeuf. C'est avec du calcaire que l'église a été bâtie.

Les surfaces des murs intérieurs de l'église ont été badigeonnées; toutefois, des vestiges de la peinture murale sont perceptibles sur la face occidentale du pilier nord-est et sur le pilastre oriental engagé dans le mur sud. Dans le narthex se trouve un tombeau en maçonnerie et une grande cloche en bronze de 1886, fondue dans un atelier bien connu de Trieste („Deposito Bronzi di f^{to} Zanutti”).

A en juger par les caractéristiques que présentent le style et l'architecture de l'église monastique, on peut supposer avec assez de certitude que le monastère fut fondé avant la chute des pays serbes sous la domination turque: les travaux de construction furent probablement entrepris à l'époque où, après la mort de l'empereur Dušan, les gouverneurs des provinces commencèrent à consolider leur pouvoir, pour être sans doute achevés avant 1465, année de la chute définitive de l'Herzégovine sous la domination turque.